

svojom otvorenošću omogućuje repositioniranje i književno klasificiranje tekstova smještenih između kultura, tekstova koje je zbog jezične pripadnosti teško smjestiti u dosad dominantan mononacionalni filološki kontekst. Ovaj zbornik objavljen na njemačkom jeziku okuplja slavističke radove jedanaestero autorica i autora s polazištima u slavenskoj, anglističkoj i germanističkoj filologiji, komparativnoj književnosti i kulturologiji te na taj način filološke okvire proširuje na globalne horizonte razumijevanja ukazujući na prožimanje slavenskoga i svjetskog, lokalnoga i globalnog, čime opravdava transnacionalni pristup obuhvaćen mnogo diskutiranim konceptom svjetske književnosti. Time istodobno potvrđuje status izabranih primjera iz slavenskih književnosti kao nove svjetske književnosti 21. stoljeća.

LITERATURA

- Damrosch, David. 2003. *What is World Literature?*. Princeton: Princeton UP.
- Edmond, Jacob. 2012. *A Common Strangeness, Contemporary Poetry, cross-cultural encounter, comparative literature*. New York: Fordham UP.
- Lamping, Dieter. 2010. “Die Idee der Weltliteratur. Ein Konzept Goethes und seine Karriere”. U: *Schriften zur Weltliteratur/Studies on World Literature*. Ur. Dieter Lamping. Stuttgart/Berlin: Kröner/Springer.
- Löffler, Sigrid. 2014. *Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*. München: Beck.
- Sturm-Trigonakis, Elke. 2007. *Global Play-ing in der Literatur. Ein Versuch über Neue Weltliteratur*. Würzburg: K&N.

Milka Car

POVRATAK FOLKLORISTIČKIM TEMELJIMA

Ljiljana Marks i Evelina Rudan (ur.), *Predaja: temelji žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. 2018. 478 str.

Sed in primis ad fontes ipsos proferandum – Ponajprije se treba vratiti izvorima
(Erazmo Roterdamski)

Dvije ponajbolje hrvatske stručnjakinje za žanr predaje, Ljiljana Marks, znanstvena savjetnica Instituta za etnologiju

i folkloristiku, i Evelina Rudan, profesorica usmene književnosti na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, priredile su lani knjigu naizgled skromna naslova – *Predaja: temelji žanra*. Ipak, predočeni naslov krije zanimljivu knjigu teorijskih rasprava o jednome usmenome žanru iz kojih se mogu iščitati i mijene kroz koje su znanosti usmjerene na usmenu predaju (folkloristika, etnologija, znanost o književnosti) prošle u posljednjih dvjesto godina. Urednice su knjigu zamislile kao zbirku tekstova koji su u europskoj i svjetskoj, a potom i u hrvatskoj znanstvenoj misli bili ili još uvijek jesu nezaobilazne reference, ali koji nisu lako dostupni čitateljima niti ih je moguće

pronaći okupljene na jednome mjestu. Drugi je poticaj bio činjenica da velik broj tih kamena temeljaca nije nikada dobio hrvatski prijevod, stoga je urednički posao imao i bitnu traduktološku notu. Naposljetku, poticaj su urednicama morala biti njihova vlastita istraživanja i neprestano komuniciranje s pojedinim tekstovima koji su zahtijevali novo ruho, odnosno mogućnost iščitavanja tekstova u neposrednom dodiru, što neizbježno vodi do novih čitanja i interpretacija. Upravo takvom uredničkom odlukom knjiga se ne čita samo kao niz tekstova koje povezuje neka osnovna priredivačka nit vodilja, nego uistinu kao monotemat-ski usmjerena polifonična knjiga.

Složenost rekonstrukcije procesa konstituiranja predaje kao žanra potvrđuju i dva uvodna teksta, prvi Ljiljane Marks, usmjeren na ocrtavanje konteksta stručnoga bavljenja predajama, i drugi Eveline Rudan, usmjeren ka kontekstualiziranju i kritičkom povezivanju okupljenih tekstova. Marks na početku svoga uvodnog teksta konstatira da je usmena predaja najkasnije dobila svoj visok status u hijerarhiji pripovjedačkih oblika, a genezu takva statusa pronalazi u znamenitoj misli braće Grimm o većoj poetičnosti bajke i većoj povijesnosti predaje. Samu pak predaju autorica definira ovako: "usmena predaja je kraća prozna vrsta, koja izrasta iz povijesnih kronika i stare literature, ali ponajviše iz usmenih svjedočanstava, obreda, vjerovanja, nerijetko s jako iskazanim osjećajem zbiljnosti opisanoga događaja s motrišta aktera, odnosno kazivača" (str. 9). Fluidnost i nestabilnost predaje, značajke koje je predaji pripisivala folkloristička struka, i danas su povod propitivanja o strukturalnim, funkcionalnim i estetskim značajkama žanra, kao što je to i otvorenost predaje prema drugim pripovjedačkim žanrovima. Marks nadalje,

uz priznanje da su upravo to bili poticaji i njoj i suurednici za bavljenje predajom, primjećuje i kako je predaja u posljednjih dvadesetak godina iznenadno postala iznimno poželjna istraživačka tema. Sve su to zapravo bili, kako urednica ističe, poticaji da se priredi knjiga koja bi okupila temeljne znanstvene tekstove raznorodnih pristupa i tumačenja. Iako i sama primjećuje prebrze smjene znanstvenih paradigmi, smatra da vrijeme nije pojelo svježinu i važnost odabranih tekstova jer oni "govore prije svega o vremenu u kojem su nastali, ali mogu nam danas biti inspirativni nastojanjem svakoga autora da se problemu koji otvara pojedini tekst pristupi punim srcem, znanstveno odgovorno, s velikim uvažavanjem i pomnim uključivanjem prethodnih rezultata" (str. 10).

Nakon prvoga uvodnog teksta koji, osim što sadržava načelne teorijske napomene, nastoji sažeti i povijest interesa hrvatskih znanstvenika za predaju, ali i evocirati vremena u kojima su neki od autora tekstova posjećivali Zagreb i Institut, slijedi studija Eveline Rudan "Temelji žanra: konstituiranje predaje". Uzimajući za početnu točku u govoru o predajama spomenutu misao braće Grimm, Rudan ističe kako su oni imali potrebu braniti predaje pred mogućim zamjerkama o njihovoj nevidljivosti i nevažnosti, zaključujući kako je pritom "prilično izvjesno da su predaje i tada bile narativno vrlo žive, samo im je još predstojalo utvrditi se u istraživačkoj vidljivosti, u osiguranju legitimiteta, u zapisivanju i priređivanju izdanja" (str. 19). Nakon dodatnih uvida o važnosti teksta braće Grimm, osobito njihovih protoklasifikacijskih napomena, urednica prelazi na pregled odabranih tekstova u knjizi situirajući ih istovremeno u njihov izvorni kontekst, iščitavajući njihove teorijske doprinose (pa i poneke

stranputice), ali i omjeravajući ih jedne o druge u njihovu novom kontekstu unutar četiriju cjelina u kojima su raspoređeni. To potvrđuje da tekstovi nisu priređivani pukim kronološkim redoslijedom objavljivanja, nego da su u uredničkoj koncepciji predstavljeni tako da se mogu iščitavati i samostalno i u suodnosu s drugim tekstovima, što pruža poticaje za nova čitanja. Uvrštavanje pak i tekstova hrvatskih autorica i autora Evelina Rudan obrazlaže potrebom da se pokaže proces udomaćivanja žanra predaje u hrvatskoj znanstvenoj tradiciji, ali i da se uputi na one sretne slučajeve uspostavljanja novih analitičkih mogućnosti na primjerima hrvatskih tekstova. Na svršetku svoje uvodne studije Rudan, polazeći od tvrdnje da je čovjek pripovijedajuće biće, što je i vidljivo u svim segmentima njegova djelovanja i bivanja, zaključuje kako rasprave "o mehanizmima, oblicima, funkcijama i ulogama predaje kao najraspršenijeg, najfleksibilnijeg, i najneukrotivijeg žanra omogućuju uvid u same osnove te čovjekove pripovijedajuće dimenzije" (str. 41).

Temeljni kamen u konstituiranju žanra predaje (ili nulti, kako ga urednice imenuju) jest, naravno, onaj braće Grimm iz predgovora prvome svesku njemačkih predaja (1816). Izvorni romantičarski zanos u priređivačko-teorijskim napomenama Jacoba i Wilhelma Grimma i dalje se pokazuje nezaobilaznom točkom u putovanju ne samo povišću žanra predaje nego i poviješću proučavanja folklor. Nakon nultoga teksta slijede četiri cjeline s ukupno 19 studija. U prvoj je cjelini okupljeno pet radova pod naslovom *Predaja u okviru: mjesto žanra u usmenoj prozi*. Cilj je te cjeline uputiti na probleme u opisanju žanra predaje u odnosu s drugim usmenopronim žanrovima, ponajprije bajkom, ali i vjerovanjem. Nije stoga čudno što prvi

tekst u toj cjelini nosi naslov "Principi klasifikacije folklornih žanrova" (1964). Njegov autor, Vladimir Jakovl'evič Propp naglašava važnost proučavanja poetike odnosno zakonitosti umjetničkoga stvaralaštva naroda uočavajući da je ono na neki način podcijenjeno i u ruskoj i u inozemnoj folkloristici. Zalažući se za precizne kriterije u klasifikaciji folklornih žanrova, naglašava status žanra u poetičkom sustavu folklor, njegovu funkciju i izvedbu. Slijedi tekst "Kategorije usmene prozne književnosti" švedskoga folklorista Carla Wilhelma von Sydowa, prvi put objavljen 1934. Trajan doprinos toga teksta (makar ne bez kasnijih znanstvenih polemika) jest rasprava o oblicima predaje, osobito uspostava termina memorat, fabulat i kroničarske bilješke. U tekstu "Problem kategorija usmene proze nebajkovitoga tipa" (1967) Kirilla Vasil'eviča Čistova uspostavlja se osnovna dihotomija: *skaske* (visokofikcionalni pripovjedni oblici) i *skazania* (pripovjedni oblici s vjerovanjem u njihovu istinitost) koja se omjerava o inozemne klasifikacije i dihotomije, ponajprije njemačku *Märchen – Sage*. Tekst Kurta Rankea "Problemi kategorija usmene proze" (1967) donosi jedan drugi dihotomijski odnos: filozofsko-antropološki (*homo narrans*) i kulturnopovijesni (*homo ludens*), a kojim se obrazlaže smisao bavljenja žanrovima kao manifestacijama pričalačke kreativnosti, ali i kao kulturnim artefaktima. Cjelinu zatvara studija Williama Bascoma "Oblici folklor: prozni narativi" (1965) u kojoj autor zagovara termin *prozni narativ* kao krovni termin za mitove, predaje i pripovijetke, uočavajući važnost jezičnih konceptualizacija (njemački termin *Märchen* i engleski *folktales* kao uvjetno shvaćeni sinonimi).

Druga cjelina, *Predaja u obliku: struktura, kompozicija i stil žanra*, okuplja naj-

više radova, njih šest. To su: "Predaja" (1968) Hermana Bausingera, "Praoblik i ciljni oblik predaje i bajke" (1967) Maxa Lüthija, "O morfologiji predaje i katalogizaciji predaja" (1963) Oldřicha Sirovátke, "Narodna predaja – Volkssage: kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze" (1975) Maje Bošković-Stulli, "Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode" (1974) Divne Zečević i "Formule vjerodostojnosti u demonološkim predajama" (2006) Eveline Rudan. Dok Bausinger, po mišljenju E. Rudan, najobuhvatnije prilazi predaji, izlučujući tri preduvjeta za predaju (doživljaj, događaj i objektivaciju ili objasnidbeno načelo) te ih povezujući s trima tipovima predaje (demonološkim, povijesnim i etiološkim), Lüthi i Sirovátka obrađuju uže segmente. Lüthi tako promišlja odnos između praoblika i ciljnoga oblika, a Sirovátka uočava nizalački i nadovezujući karakter predaje. Preostala tri teksta u toj cjelini iz pera su hrvatskih autorica i u svim se trima pokazuju neke od bitnih odlika glavnine hrvatskih folklorističkih istraživanja posljednjih pet desetljeća: uključenost u recentna međunarodna promišljanja, osobito u pitanjima terminologije (Bošković-Stulli), usredotočenost na tekst predaje i njegovu estetsku relevantnost (Zečević) te na gradbene dijelove predaje, nudeći pritom i izvorne autorske termine poput formula vjerodostojnosti i distributivnih podataka (Rudan).

Cjelinu *Predaja u zrcalu: pregovaranje žanra*, u kojoj se nalaze tekstovi koji se tiču pitanja odnosa predaja i vjerovanja, otvara studija Laurija Honka "Memorati i narodno vjerovanje" (1969). Njome se između ostaloga zagovara nužnost raspoznavanja i određivanja različitih književnih vrsta u usmenoj tradiciji jer one kao izvori imaju različitu vrijednost.

Tekst "Predaja i vjerovanje" (1976) Linde Dégh i Andrewa Vázsonyija pokušava razriješiti nesporazum oko vjerovanja i predaje potaknut zapažanjem braće Grimm o većoj povijesnosti predaje. Autori ustvrđuju da puka prisutnost i odsutnost objektivne istine ne mogu određivati je li neka priča predaja te da je u činu stvaranja predaje suradnja kazivača i njegove publike mnogo prisnija nego u oblikovanju bilo kojeg drugog prozno-pripovjednog žanra. U tekstu "Predaja – bajka – narodno vjerovanje: kolektivni strah i njegovo svladavanje" (1984) Lutz Rörich istražuje strah na razini folklornih žanrova (bajke, predaje), na razini žanrova koji nisu samo folklorni (egzempli) te na razini vjerovanja (oblikovanih u kraće tvrdnje ili u predaje), zaključujući kako su upravo predaje, više nego ijedan tradirani žanr, izraz straha. Preostala dva rada u toj cjelini "'Dogodilo se to nedaleko odavde...': pregled teorije i karakterizacije predaje" (1990) Timothyja R. Tangherlinija i "Osobit i samosvojan svijet usmene predaje: stara i nova čitanja" (2008) Ljiljane Marks nude sintetske poglede na povijest istraživanja predaje u inozemnoj i u domaćoj znanosti. Kao što Tangherlinijeva pregledna studija nudi iscrpan pregled istraživanja predaje u svjetskoj folkloristici, tako studija Ljiljane Marks opsežno i sustavno prikazuje kako se razvijao hrvatski interes za predaje, od Kukuljevićevih *Pitanja* i paradigmatičkih studija o Medvedgradu i o vilama preko Jagićevih i Nodilovih mitoloških interesa, važnih etnografskih i folklorističkih zbirki potaknutih *Osnovama za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (1897) Antuna Radića, zatim velikih terenskih istraživanja od 1950-ih do 1970-ih pa do prije spomenutoga ključnog rada o terminu predaje M. Bošković-Stulli i kasnijih istraživačkih i teorijskih prinosa hrvatskih autora.

Posljednja cjelina, *Neuokvirena predaja: preživljavanje žanra*, donosi tri teksta koja pokazuju sposobnost predaje da se prilagodi novonastalim okolnostima, odnosno da se u tzv. pričanjima iz života, ali i u novim "terenima" (internet) prepoznaju novi istraživački poticaji. To su tekstovi H. Bausingera ("Strukture svakodnevnog pripovijedanja", 1958), Vladimira Bitija ("Svakodnevna priča: novi temelj teorije pripovijedanja", 1984) i L. Dégh ("Skupljanje predaja danas: dobrodošlica zbnjujućoj zbrci interneta", 1999). I dok Bausinger svoje rano prepoznavanje duhovne zaokupljenosti činjeničnim u strukturama svakodnevnog pripovijedanja objašnjava kao posljedicu razvezivanja od metafizičkog, Biti svoj pokušaj udomaćivanja novih uvida o pričanju u svakodnevici legitimira potrebom usredotočivanja na mehanizme pripovjednoga teksta, u opreci s dominantnim istraživačkim fokusom na sadržaje, teme i motive predaja. Knjigu zatvara studija Linde Dégh koja istovremeno otvara pitanja proučavanja folklor na mreži i pitanja proučavanja "ponašanja" predaja u novome mediju.

Prošavši cjelinama knjige, dobili smo uvjerljivo ispričanu priču o konstituiranju žanra predaje. Bitno je naglasiti kako je razumijevanje te priče čitateljima, uz vrhunske prijevode (zasluge Snježane Rodek, Biljane Romić, Jasmine Vojvodić i Ružice Ivanković), iznimno olakšano i pouzdanim popratnim komentarima u

vidu iscrpnih uredničkih i prevoditeljskih napomena koje pomažu u kontekstualiziranju i dvjesto godina staroga teksta i ponekih implicitnih referenci u novijim tekstovima.

Mnogima koji se suoče s ovom knjigom nametnut će se pitanje ima li danas svrhe pokušati se vratiti temeljima jednoga žanra, rekonstruirajući pritom povijest njegove konceptualizacije u međusobno izrazito prožetim disciplinama kao što su folkloristika, potpomognuta književnom teorijom, i etnologija, potpomognuta kulturnom antropologijom. Dio odgovora može se pronaći u blagoj parafrazi Erazmova citata s početka teksta (vraćanje *ad fundamenta*), koji u osviještenom uredničkom pothvatu kao što je ovaj dobiva natruhe svojevrsnoga teorijskog istupa (da ne upotrijebimo tako paradigmatično pomodnu riječ kao što je *statement*) kojim se potvrđuje da humanističke znanosti smisla imaju jedino u oslanjanju na prethodno stečena znanja i uvide. Ljiljana Marks i Evelina Rudan svojom su uredničkom knjigom osigurale pouzdane temelje za nove generacije hrvatskih istraživača predaja i drugih usmenih žanrova jer su se kao vrsne proučavateljice priča vratile *ad fundamenta*, "na mjesto gdje je svijet još bio mlad ili barem gdje je znanje o predajama još bilo mlado" (str. 41), i vrhunski ispričale priču o predaji.

Davor Nikolić